

Ψυχοκοινωνικές δυσκολίες παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες

Φωτεινή Πολυχρόνη

**Τμήμα Ψυχολογίας,
ΕΚΠΑ**

Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις...

- ✓ Στην ψυχοδιαγνωστική αξιολόγηση και παρέμβαση η έμφαση απομακρύνεται από το μοντέλο των ελλειμμάτων και προσεγγίζει στο **μοντέλο των ικανοτήτων**
- ✓ Αυτή η απομάκρυνση δε σημαίνει ότι δεν διερευνώνται τα ελλείμματα αλλά ότι διερευνώνται μέσα από μία ευρύτερη πολυδιάστατη και δυναμική προοπτική, δηλ. λαμβάνοντας υπόψη τους παράγοντες κινδύνου και τους προστατευτικούς παράγοντες
- ✓ Δίνουν έμφαση στην πρόληψη και την προαγωγή της ψυχικής υγείας στη σχολική κοινότητα
- ✓ Δίνουν έμφαση στη διαλεκτική ψυχολογική συμβουλευτική και στη διεπιστημονική συνεργασία

Ψυχοκοινωνική Προσαρμογή - Μάθηση

Αποτελέσματα ερευνών δείχνουν ότι...

- Βασικές κατηγορίες που επιδρούν στη μάθηση αφορούν σε κοινωνικούς και συναισθηματικούς παράγοντες (Pekrun et al., 2002)
- ότι η επάρκεια στον ψυχοκοινωνικό τομέα κατά την πρώτη σχολική ηλικία αποτελεί προβλεπτικό παράγοντα για τη μελλοντική σχολική επίδοση και την ψυχολογική προσαρμογή του παιδιού (Merrell, 1998)
- Διαχρονικές μελέτες δείχνουν ότι δυσκολίες στον ψυχοκοινωνικό τομέα σχετίζονται με προβλήματα ψυχικής υγείας στην ενήλικη ζωή, με αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά

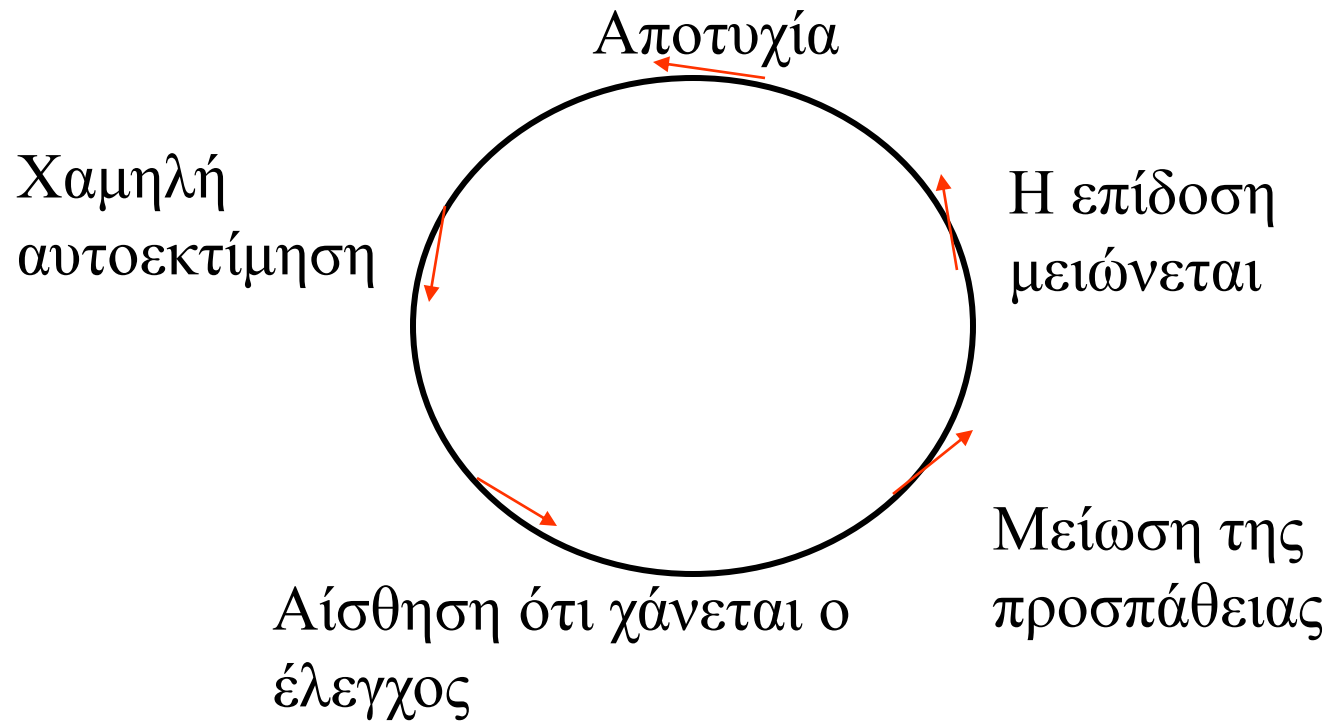
Σημασία του ψυχοκοινωνικού τομέα για τις μαθησιακές δυσκολίες

- Ερευνητικά δεδομένα διαπιστώνουν τη σημασία των γνωστικών και συναισθηματικών παραμέτρων για την αξιολόγηση και την προσαρμογή του παιδιού με μαθησιακές δυσκολίες.
- Τα εμπειρικά δεδομένα για τον ψυχοκοινωνικό τομέα είναι περιορισμένα συγκριτικά με το γνωστικό και μαθησιακό τομέα
- Η προβλεπτική εγκυρότητα για την ανίχνευση μαθησιακών δυσκολιών είναι υψηλή όταν αξιολογούνται ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά μαζί με γνωστικές μεταβλητές.
- Έχει υποστηριχθεί ότι οι διαστάσεις ψυχοκοινωνικής συμπεριφοράς πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στην ταξινόμηση των χαρακτηριστικών των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες καθώς θεωρούνται ως μέρος της ταξινόμησης αυτής και όχι ως δευτερογενή χαρακτηριστικά.

Δυσκολίες στον ψυχοκοινωνικό τομέα σε παιδιά με δυσλεξία

- Χαμηλή αυτοαντίληψη
- Έλλειψη επιμονής στο έργο
- Μειωμένα κίνητρα (αιτιακές αποδόσεις, έδρα ελέγχου, τρόποι προσέγγισης της μάθησης)
- Χαμηλή αυτοαποτελεσματικότητα
- Μαθημένη απελπισία
- Άγχος / Στρες
- Κατάθλιψη
- Έλλειμμα στις κοινωνικές δεξιότητες
- Εξωτερικευμένη συμπεριφορά (υπερκινητικότητα, διαταραχές διαγωγής, επιθετικότητα, αντικοινωνική συμπεριφορά)

Ο κύκλος της αποτυχίας

Κοινωνική επάρκεια ή κοινωνικές δεξιότητες;

- **Κ.Ε.**= αξιολογικός όρος που αναφέρεται στη συνολική αποτελεσματικότητα των κοινωνικών συμπεριφορών του ατόμου και βασίζεται σε συμπεράσματα ή κρίσεις σχετικά με το πόσο αποτελεσματικά το άτομο διεκπεραιώνει κοινωνικές δραστηριότητες.
- **Κ.Δ.**= συγκεκριμένες δεξιότητες τις οποίες το άτομο χρειάζεται να κατέχει, προκειμένου να αξιολογηθεί ως ικανό ή όχι σε ένα δεδομένο έργο.

Δομή κοινωνικής επάρκειας

- ▶ Σύμφωνα με τον Gresham (1986), η κοινωνική επάρκεια περιλαμβάνει τρεις επιμέρους πλευρές:
 - **Προσαρμοσμένη συμπεριφορά:** βαθμός στον οποίο το άτομο έχει κατακτήσει την προσωπική του ανεξαρτησία και την κοινωνική του ευθύνη (Grossman, 1983) σε συνάρτηση με τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες κάθε κοινωνίας.
 - **Κοινωνικές δεξιότητες:** συμπεριφορές οι οποίες οδηγούν σε επιθυμητά κοινωνικά αποτελέσματα για το άτομο που τις χρησιμοποιεί.
 - **Σχέσεις με τους συνομηλίκους:** περιγράφουν το βαθμό στον οποίο τα άτομα αλληλεπιδρούν κοινωνικά με τους συνομηλίκους τους.

1. Κοινωνική επάρκεια

Παιδιά με ΕΜΔ ενδέχεται να :

- Δυσκολεύονται στη λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία
- Δυσκολεύονται στην ανάληψη πρωτοβουλιών
- Εμφανίζουν συχνά μη συμβατή κοινωνική συμπεριφορά σε συγκεκριμένες συνθήκες
- Δυσκολεύονται να κατανοήσουν τις προθέσεις και τα μη λεκτικά μηνύματα επικοινωνίας από τους άλλους

(Forgan & Vaughn, 2000. Goor, McKnab & Davison-Aviles, 1995. Tur-Kaspa, 2002).

Συναισθηματική επάρκεια

- Συναίσθημα: «Αίσθημα ή διάθεση που εκδηλώνεται όταν ένα άτομο βρίσκεται σε μια κατάσταση ή αλληλεπίδραση που είναι σημαντική για εκείνον ή εκείνη. Το συναίσθημα χαρακτηρίζεται από τη συμπεριφορά που αντανακλά (εκφράζει) το κατά πόσο είναι ευχάριστη ή δυσάρεστη η κατάσταση στην οποία βρίσκεται εκείνος ή εκείνη ή η αλληλεπίδραση την οποία βιώνει εκείνος ή εκείνη»
- Η ικανότητα ελέγχου των συναισθημάτων είναι μια βασική διάσταση της ανάπτυξης

Συναισθηματική νοημοσύνη

- ▶ Πολυδιάστατη δομή (Bar-On & Parker, 2000. Gardner, 1983. Goleman, 1995).
- (α) ενδοπροσωπική, που αναφέρεται σε ικανότητες, όπως επίγνωση των συναισθημάτων τού εαυτού και δεξιότητες διεκδίκησης,
- (β) διαπροσωπική, που αναφέρεται στην ενσυναίσθηση και τις διαπροσωπικές σχέσεις,
- (γ) τη διαχείριση του στρες, που αναφέρεται στην ανοχή στο στρες και τον έλεγχο των παρορμήσεων,
- (δ) την προσαρμοστικότητα, που αναφέρεται στην ευελιξία και την επίλυση προβλημάτων και
- (ε) τη γενική διάθεση, που αναφέρεται στην αισιοδοξία και την ευτυχία.

2. Συναισθηματική επάρκεια

Παιδιά με ΕΜΔ ενδέχεται να :

- Δυσκολεύονται στον έλεγχο των συναισθημάτων, εύκολα αναστατώνονται και αντιδρούν με μη κατάλληλο τρόπο σε προκλήσεις (Masi, Brovedani & Poli, 1998)
- Δυσκολεύονται στη διαχείριση του στρες (Sideridis et al., 2006)

3. Σχολική επάρκεια

Παιδιά με ΕΜΔ ενδέχεται να έχουν δυσκολίες με:

- την οργάνωση της μελέτης
- την οργάνωση του χρόνου
- την αυτορύθμιση και αυτοπαρακολούθηση του έργου
- τη διατήρηση υψηλών κινήτρων (Συνήθως δεν εστιάζουν στο υπό επίλυση έργο αλλά εστιάζουν στον εαυτό τους και προχωρούν σε αρνητικές αυτοαξιολογήσεις (π.χ.«εγώ δεν είμαι ικανός να τα καταφέρω..»)).
- το μεταγνωστικό τομέα

(DuPaul & Stoner, 1994.Bouffard & Couture, 2003)

Αυτοαντίληψη

- ▶ *Αυτοεκτίμηση*= αξία και εικόνα του εαυτού ενός ατόμου, σφαιρική αξιολόγηση του εαυτού από το άτομο
- ▶ *Αυτοαντίληψη*= αξιολογήσεις του εαυτού σε συγκεκριμένους τομείς (εκπαιδευτικό τομέα, αθλητικό τομέα, εξωτερική εμφάνιση κ.α.)

4. Αυτοαντίληψη

Παιδιά με ΕΜΔ ενδέχεται να εμφανίζουν:

- Χαμηλή σχολική αυτοαντίληψη
- Χαμηλή αυτοαντίληψη σε σχέση με την ικανότητά τους στην ανάγνωση/ορθογραφία και/ή μαθηματικά
- Οι διαφορές μειώνονται όταν αξιολογούνται άλλες διαστάσεις της αυτοαντίληψης όπως η νοητική ικανότητα, οι σχέσεις με συνομηλίκους, αθλητική ικανότητα και η γενική αυτοαντίληψη, ιδιαίτερα στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Chapman & Tunmer, 1997. Forgan & Vaughn, 2000.

Polychroni et al., 2005. Zeleke, 2004. Bear et al., 2002.

Τα «δυνατά» σημεία

Δημιουργικότητα και φαντασία (μπορεί να διηγείται ιστορίες εάν η μακροπρόθεσμη μνήμη του είναι καλή)

- Αναλυτική σκέψη
- Δημιουργική σκέψη
- Δημιουργική γραφή
- Ικανότητες στα αθλήματα
- Επιδεξιότητα στη λεπτή κινητικότητα
- Ικανότητα στη χειροτεχνία
- Ικανότητα στο σχέδιο και σε τρισδιάστατες κατασκευές
- Καλή χρήση της τεχνολογίας

Ερευνητικά δεδομένα για τις κοινωνικές και συναισθηματικές δυσκολίες των παιδιών με ΕΜΔ

- Περιορισμένα σε σύγκριση με το γνωστικό τομέα
- Μέθοδος: έρευνες επισκόπησης, μελέτες περιπτώσεων
- Μεθοδολογικές δυσκολίες: περιορισμένα δείγματα μαθητών με ΕΜΔ, σύγχυση με κριτήρια αξιολόγησης δυσλεξίας, ομάδες χαμηλής επίδοσης δυσκολία αξιόπιστης σύγκρισης ερευνητικών δεδομένων
- Δυσκολία προσδιορισμού της κατεύθυνσης της σχέσης μεταξύ ΕΜΔ και κοινωνικών-συναισθηματικών δυσκολιών

Κίνητρα και μαθησιακές δυσκολίες

- Η εμπλοκή με τη μάθηση και η ποιότητα της μάθησης είναι συνάρτηση της υποκειμενικής ερμηνείας των απαιτήσεων των υπό εκτέλεση έργων
- Οι μαθητές με ΜΔ δεν εστιάζονται στο υπό επίλυση έργο αλλά: εστιάζουν στον εαυτό τους (αρνητικές αυτοαξιολογήσεις)
- Στρέφουν την προσοχή τους σε άλλους (μίμηση, αναζήτηση αναγνώρισης, βοήθεια)
- Μαθημένη απελπισία
- Τελικά δυσκολεύονται να αναπτύξουν δεξιότητες αυτοπαρακολούθησης και αυτό-ρύθμισης

Στρατηγικές ενδυνάμωσης κινήτρων (Vauras, 1998)

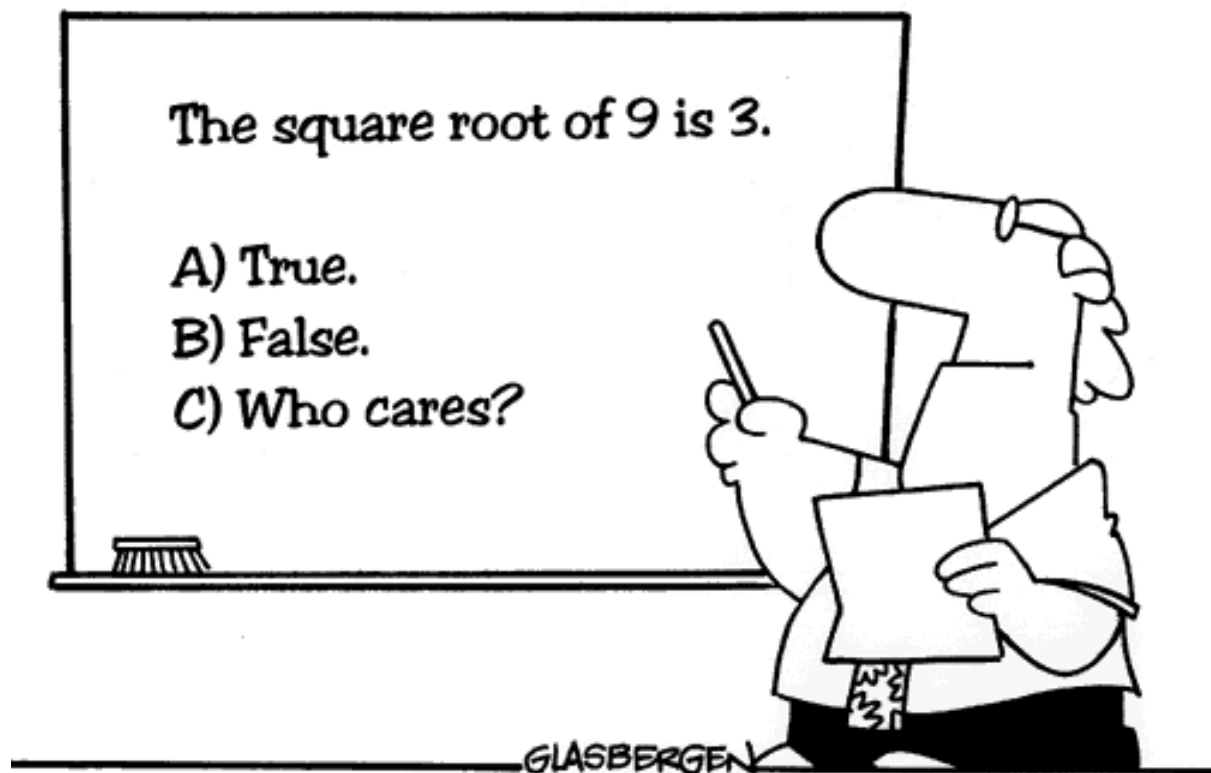
- Τεχνικές περιορισμού των αρνητικών αυτό-αξιολογήσεων και των αιτιακών αποδόσεων σε βάρος του εαυτού
- Τεχνικές μείωσης αναζήτησης βοήθειας από τους άλλους

Αρχές ρύθμισης κινήτρων (1)

- Έμφαση στον **προσανατολισμό στο υπό επίλυση έργο**
- Έμφαση στον καθορισμό στόχων
- Μεγαλύτερη έμφαση στην **προσπάθεια** (αιτιακές αποδόσεις στην προσπάθεια μπορούν να αλλάξουν πιο εύκολα από ότι οι αποδόσεις στην ικανότητα)
- **Περιορισμός των απτών εξωτερικών αμοιβών** (βαθμοί, έπαινοι, βραβεία) διότι προσανατολίζουν τον μαθητή περισσότερο σε εξωγενείς παράγοντες

Αρχές ρύθμισης κινήτρων (2)

- **Αποφυγή** υπερβολικών **θετικών αξιολογήσεων**, ειδικά σε σχέση με εύκολα έργα: οδηγούν τους μαθητές με ΜΔ σε επιβεβαίωση της ανεπάρκειάς τους, καθώς τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση προτιμούν τις αξιολογήσεις που είναι σύμφωνες με την εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους
- Παιδιά με ΜΔ αποδίδουν την επιτυχία στην ευκολία του έργου ή στην τύχη, ενώ την αποτυχία σε έλλειψη ικανότητας εκ μέρους τους

**Many students actually look forward
to Mr. Atwadder's math tests.**

Ερευνητικά δεδομένα (συνέχεια..)

- Εμπειρικές μελέτες και μετα-αναλύσεις δείχνουν ότι η σχολική αυτοαντίληψη των παιδιών με δυσλεξία είναι χαμηλότερη από αυτή των συνομηλίκων τους χωρίς δυσλεξία (Chapman, 1988. Zeleke, 2004. Polychroni et al., 2005)

Ερευνητικά δεδομένα (συνέχεια..)

- Μαθητές με δυσλεξία που φοιτούν σε ειδικά σχολεία για δυσλεξία παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα σχολικής αυτοαντίληψης σε σύγκριση με συνομηλίκους με δυσλεξία που φοιτούν σε κανονικά σχολεία (Casey, 1992. Crozier et al., 1999. Humphrey, 2002)
- Οι διαφορές μειώνονται όταν αξιολογούνται άλλες διαστάσεις της αυτοαντίληψης (Bear et al., 2002. Kloomok & Cosden, 1994) όπως οι σχέσεις με συνομηλίκους, η αθλητική ικανότητα και η γενική αυτοαντίληψη, ιδιαίτερα στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Forgan & Vaughn, 2000).

Ερευνητικά δεδομένα (συνέχεια..)

- Αρνητική αξιολόγηση εαυτού ως προς την ακαδημαϊκή ικανότητα και από φοιτητές με δυσλεξία (Riddick, 1997)
- Αντιφατικά ευρήματα ως προς την κατεύθυνση της σχέσης αυτής: θεωρία αυτο-ενίσχυσης ή ανάπτυξη δεξιοτήτων. Παρουσία πολλών παραγόντων που σχετίζονται με την αυτοαντίληψη (γονείς, εκπαιδευτικοί)

- Πρόσφατες μελέτες εστιάζουν πλέον το ενδιαφέρον τους στον τρόπο που αλληλεπιδρούν οι δύο αυτοί παράγοντες όταν το παιδί αρχίζει να διαβάζει (Chapman & Tunmer, 1997)
- Διαχρονικές μελέτες δείχνουν ότι τα παιδιά που έχουν αναγνωστικές δυσκολίες κατά τα πρώτα 2-3 χρόνια του σχολείου είναι πιο πιθανό να έχουν χαμηλή αναγνωστική αυτοαντίληψη (Stanovich et al., 1984; Kloomok & Cosden, 1994; Chapman & Tunmer, 1997)

Κοινωνικές δεξιότητες

- Κοινωνική επάρκεια: η ικανότητα της αλληλεπίδρασης με τους άλλους σε δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο με συγκεκριμένους τρόπους που είναι κοινωνικά αποδεκτοί, λειτουργικοί και μη επιβλαβείς για τους άλλους (Gresham et al., 2001)
- 5 διαστάσεις κοινωνικών δεξιοτήτων: σχέσεις με συνομηλίκους, αυτο-διαχείριση, σχολική προσαρμογή, συμμόρφωση σε κανόνες, διεκδίκηση (Caldarella & Merrell, 1997)
- Παιδιά με ΕΜΔ: χαμηλά επίπεδα κοινωνικής αποδοχής, έλλειψη προσαρμογής σε κοινωνικά δεδομένα (ιδιαίτερα όταν συνυπάρχουν και προβλήματα συμπεριφοράς) (Kavale & Forness, 1996)

Οι δυσκολίες στις κοινωνικές δεξιότητες μπορεί να οφείλονται σε:

- Ακατάλληλη ερμηνεία μη λεκτικών πληροφοριών (εκφράσεις προσώπου, χειρονομίες, στάση σώματος) (Robnson & Whiting, 2001)
- Ελλείμματα στον προφορικό λόγο: ενδέχεται να κάνουν συχνά παύσεις, καθυστερούν να βρουν την επόμενη λέξη, έχουν δύσκολη πρόσβαση στην κατάλληλη λέξη (χαμηλή επίδοση σε δοκιμασίες γρήγορης κατονομασίας)

Άγχος και στρες

- Η σχολική επίδοση βιώνεται ως μια κατάσταση απειλητική η οποία προκαλεί φόβο αποτυχίας, αισθήματα άγχους και στρες (Miles, 2004)
- Άγχος εξετάσεων ιδιαίτερα έντονο: έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά με δυσλεξία αφήνουν αναπάντητες περισσότερες ερωτήσεις σε τεστ σε σύγκριση με τους συνομηλίκους τους
- Παιδιά με δυσλεξία και υψηλό Δ.Ν. είναι πιθανότερο να βιώνουν μεγαλύτερο στρες το οποίο με τη σειρά του εμποδίζει τη διαδικασία μάθησης

Άγχος και στρες

- Άγχος και στρες επηρεάζονται από ατομικά χαρακτηριστικά του παιδιού (π.χ. ιδιοσυγκρασία, κοινωνική επάρκεια), από οικογενειακούς παράγοντες (π.χ. προσδοκίες γονέων, πίεση για βελτίωση επίδοσης, απόδοση μειωμένης επίδοσης σε «τεμπελιά») και από περιβαλλοντικές συνθήκες (υποστηρικτικό σχολικό περιβάλλον, προσδοκίες εκπαιδευτικών, θετικό κλίμα στην τάξη).
- Άγχος επηρεάζει επίδοση: ενήλικοι με δυσλεξία είχαν χαμηλή επίδοση σε μία μη λεκτική δοκιμασία μνήμης όταν είχαν συμμετάσχει προηγουμένως σε τεστ ορθογραφίας (Everatt & Brannan, 1996).
- Έρευνες έχουν δείξει ότι διάγνωση με ΕΜΔ οδηγεί σε βελτίωση της αυτοαντίληψης και μείωση του στρες (Hales, 2001. McLoughlin et al., 2002)